

General-pukovnik
u penziji
NIKOLA PEJNOVIĆ

*Originalnost Titovog vojnog stvaralaštva**

Svetska javnost je pola veka poznavala i s divljenjem pratila ličnost i aktivnost Josipa Broza Tita, kao ustaničkog vođu naroda Jugoslavije, vrhovnog komandanta partizanske i oslobodilačke vojske, revolucionarnog borca za prava radnih masa i nesavitljivog pregaoca za slobodu, nezavisnost i samostalan društveni razvoj svoje zemlje i, konačno, kao svetskog tribuna u borbi za mir u svetu i za slobodu svih ljudi i naroda. Već iz ovoga što je najkraće rečeno proističe da se radi o izuzetnoj ličnosti koja je ostavila dubok pečat na doba u kojem je živela i stvarala i da je svojim doprinosom uticala na tokove svetske istorije. Stoga, nije slučajno što je Josip Broz Tito smatran građaninom sveta.

Veoma je velik i svestran Titov stvaralački opus pun dramatične, teške i surove borbe koju je na čelu naših naroda i narodnosti vodio, ali je to i provereno iskustvo čitave jedne istorijske epohe ispunjene krupnim svetskim zbivanjima i društvenim preobražajima u Jugoslaviji i u svetu. Sva ta iskustva, po pravilu, nisu isključiva i jednostrana, već svako, u manjoj ili većoj meri, sadrži i ono što se na drugom mestu i u drugo vreme na neki način događalo da bi sublimacijom povratno obogatilo ukupan fond ljudskih saznanja i dostignuća u velikoj borbi za šire granice ljudske slobode. Kada se radi o Titovom vojnom stvaralaštvu, neophodno je konstatovati da je njegovo vojno delo širi pojam od onog što se obično naziva ratna veština, i ne odnosi se samo na teoriju i doktrinarne stavove već sadrži i origi-

* Dopoljena i prerađena verzija predgovora Titovih izabranih radova »Vojna misao i djelo«.

nalna praktična ostvarenja, koja su po unutrašnjoj strukturi mnogo obuhvatnija i od pojma klasičnog vojnog dela. Međutim, pod pojmom Titovog vojnog dela nije opravdano uključivati njegovo široko i različito stvaralaštvo iz drugih oblasti, sem uslovno u meri u kojoj je to neophodno da bi se bolje razumela njegova vojna misao i praktična vojna delatnost.

Određivanje karaktera i ciljeva narodnooslobodilačkog rata predstavlja uvod u našu ratnu veštinu

U vreme prvog svetskog rata, koji je istorija zapisala kao osvajачko-imperijalistički, nepravedan i porobljivački, Lenjin je, organizujući i provodeći oktobarsku revoluciju »izvlačio« carsku Rusiju iz rata tražeći da se on objavi klasnom neprijatelju i oružje okrene protiv vlastite buržoazije i veleposednika.¹ Radilo se o najvećoj istorijskoj prekretnici koja je označila kidanje svetskog kapitalističkog lanca na mestu koje je predstavljalo njegovu najslabiju kariku. U toku drugog svetskog rata Tito je, na čelu Komunističke partije Jugoslavije, »uvlačio« poraženu i raskomadanu zemlju u rat da bi širokim narodnooslobodilačkim pokretom izveo drugu po redu socijalističku revoluciju u Evropi i u svetu. Kardelj je tu istorijsku činjenicu slikovito izrazio konstatacijom da mi nismo mobilisali narod na pitanju borbe za mir, nego na pozivu u rat, ne na pitanju odlaska sa fronta, već za dolazak na front, što je naravno imalo reperkusije na čitav kasniji društveni razvoj. Radilo se o takvom karakteru rata koji je za zemlje i snage antihitlerovske koalicije bio — za razliku od prvog svetskog rata — odbrambeni, oslobodilački, opravdan i progresivan, što je glavna karakteristika istorijskih uslova polovinom našeg veka u kojima se odigrao drugi svetski rat. Pojavom fašizma kao zloćudne izrasline na tkivu kapitalizma i imperijalizma bila je dovedena u pitanje sloboda i nezavisnost svih zemalja i naroda i dalji progresivan razvoj savremenog sveta. Fašizam je donosio ropstvo, srednjovekovni mrak i zapretio da osvoji ne samo prevlast u svetu već i da postane svetski gospodar, brutalno uništavajući svakog ko mu se suprotstavljao. Istorija je odbacila sve iluzije i doktrinarne fikcije po kojima je sledeći rat trebalo da bude rat između glavnih imperijalističkih sila ili imperijalistički napad na prvu socijalističku zemlju ili neka od verzija svetske proleTERSKE re-

¹ Lenjin je samo rat Srbije smatrao pravednim (V. I. Lenjin: »Rat i ruska socijaldemokracija«, »Kultura«, Beograd 1961, tom IX, str. 27.

volucije. Pokazalo se da se istorija niti ponavlja niti unapred kroji po meri ideoloških kalupa.

Tito je na vreme shvatio kakva opasnost predstoji za radničku klasu i slobodu svih naših i drugih naroda, zbog čega je uporno i intenzivno pripremao Komunističku partiju i pozvao radničku klasu i sav narod u borbu protiv fašizma, za odbranu Jugoslavije kakva je tada bila, kao i za rešenje gorućih unutrašnjih problema, zahtevajući pri tom oslonac na SSSR kao prvu zemlju socijalizma i veliku svetsku silu.

Režim Kraljevine Jugoslavije, zbog svoje ukupne politike, nesposobnosti i izdaje, nije uspeo časno ni rat da izgubi a već su vlastodršci kukavički i na briznu potpisali kapitulaciju, delom pobegli u inostranstvo, a većina se stavila u službu okupatora. Tito na čelu Komunističke partije, jedine koja se nije raspala, odbija da prizna kapitulaciju i komadanje Jugoslavije i zahteva da se nastavi borba protiv okupatora, bez obzira na to što je još uvek bio na snazi pakt o nenapadanju između SSSR-a i fašističke Nemačke (Molotov-Ribentrop) koji je, kao što je poznato, izazvao pometnju i dezorijentaciju u komunističkim partijama Evrope i sveta. Sa više različitih strana, čak i iz redova KPJ, i do tada i posle, ispoljavale su se tendencije da se Jugoslavija kao državna zajednica likvidira i da se više ne obnavlja njen dotadašnji međunarodni status, što bi vodilo ne samo deobi njenih naroda i teritorije već bi velikim silama i susednim pretendencijama omogućilo lakše porobljavanje. Uprkos neslavnog kraja Kraljevine Jugoslavije Komunistička partija je sa Titom na čelu pozvala sve narode i sve radne mase u borbu za oslobođenje zemlje i stvaranje nove Jugoslavije.

Okupator, mada iznenađen širinom i snagom ustaničkog talasa, brzo uviđa potencijalnu opasnost za svoj položaj u Jugoslaviji i preduzima opsežne mere za likvidiranje pokreta. U takve mere, pored ostalih, spadaju: svirepi teror i masovna ubijanja naroda putem nemilosrdnih odmazdi širokih razmera, čak i nad školskom decom i ranjenicima; zavođenje nečuveno surovog terora i masovnih koncentracionih logora; odvođenje ljudi u ropstvo i na teške radove u zemlji i izvan nje; vešto raspirivanje šovinističke mržnje među našim narodima i narodnostima sa poznatim ciljem — zavadi pa vladaj; izvođenje širokih vojnih operacija krupnim snagama koje je neprestano povećavao, kako svoje tako i formacije domaćih izdajnika, sa namepom da uništi jedinice i grupacije ustaničkih oružanih snaga. Poznato je da u zemlji gde se narod masovno i odlučno pokrene u oslobodilačku borbu nijedan okupator nije bio, niti će biti, milosrdan i

popustljiv. Međutim, po brutalnosti i svireposti metoda i primeni genocida, posebno prema slovenskim i nekim drugim narodima i pripadnicima revolucionarnih pokreta i partija, nijedan teror u istoriji do tada ne može se upoređivati sa fašističkim terorom u drugom svetskom ratu. Te narode su uništavali na najsvirepije načine. U svojim radovima iz rata Tito je ukazao na karakter i fizionomiju okupatora, u prvi mah i sam iznenađen i potresen njihovim zločinima. Ali, on je brzo uvideo i jasno ukazao da bi narod bio još više uništavan bez oružane borbe i da je jedini način, ne samo radi oslobođenja zemlje već i opstanka, što pre i što odlučnije krenuti u oružane ustanke i narodnooslobodilački rat.

Pripremajući se za organizovanje i dizanje narodnog ustanka Tito je već tada u potpunosti shvatio da oslobodilačkog rata protiv fašističkog okupatora ne može biti bez istovremenih revolucionarnih promena, a isto tako ni socijalističke revolucije bez širokog patriotskog narodnooslobodilačkog rata. Jedno bez drugog nije moglo, jedno je obavezno uključivalo drugo. Materijalističko-dijalektička analiza dovela ga je do spoznaje da je nacionalnooslobodilačka borba u novim uslovima prvi i najvažniji revolucionarni čin, samim tim što se vodila protiv fašizma kao svetske nazadne i porobljivačke društvene snage. Zato je Titovo geslo bilo da se u tu borbu uključe najšire narodne mase, svi rodoljubi koji su bili spremni da se bore protiv svirepog fašističkog okupatora i mnogobrojnih izdajnika. On je to isticao i na tome insistirao za sve vreme rata. Još u avgustu 1941. godine, govoreći o karakteru i zadacima prvih vojnih formacija ustaničkih snaga, Tito piše: »Partizanski odredi zovu se narodnooslobodilački i zbog toga što to nisu borbene formacije bilo koje političke partije ili grupe — u konkretnom slučaju ni Komunističke partije, bez obzira na to što se komunisti bore u prvim redovima — već su to borbeni redovi naroda Jugoslavije u kojima treba da se bore svi rodoljubi, sposobni za oružanu borbu protiv okupatora, bez obzira na političko uvjerenje.«²

Međutim, pošto su se sa fašističkim okupatorom našle i sve domaće reakcionarne snage u jedinstvenom spletu, neposredno ili posredno, u sistemu okupacijske uprave i otvorenom ili prikrivenom kolaboracijom, to je i borba protiv tih snaga bila neminovna i nedeljiva od borbe protiv okupatora. Tako je borba i protiv jednih i drugih bila najtešnje povezan i nerazdvojan proces. Time se stvara celovit i neprekinut lanac oslobodilačke i revolucionarne borbe. Okupator je glavni protivnik, a povratka na staro ne može biti — to je bila

² *Vojna misao i djelo*, VIZ, Beograd 1982, str. 71.

Titova vodeća deviza. S tim u vezi Tito je pisao: »Pozvati samo narod u borbu protiv okupatora a ne dati mu istovremeno da razumije da će se tom borbom ujedno postići nešto novo, mnogo bolje, da se više neće vratiti staro — ne bi bilo moguće pokrenuti sve narode u tu borbu, niti tako široke mase naroda zainteresovati za nju, niti bi se u njoj moglo izdržati do kraja, tj. pobijediti.«³

Na toj osnovi rukovodstvo KPJ sa Titom na čelu odredilo je karakter, političke i vojne ciljeve oslobodilačke i revolucionarne borbe u Jugoslaviji. Njihova suština je u tome da se jedinstvenim i širokim narodnooslobodilačkim frontom svih patriotskih snaga u zemlji putem narodnih ustanaka organizuje masovan i dugotrajan narodnooslobodilački i revolucionarni rat, čiji se krajnji ciljevi sastoje u nacionalnom i socijalnom oslobođenju naroda i radnih masa Jugoslavije. Borba za nacionalno oslobođenje nije podrazumevala samo isterivanje okupatora iz zemlje, već i oslobođenje svakog našeg naroda i narodnosti posebno i obezbeđenje ravnopravnih i bratskih odnosa u budućoj zajedničkoj državi. Logika borbe nužno je vodila porazu unutrašnjih reakcionarnih snaga kao saradnika okupatora, a ujedno i glavnih predstavnika bivšeg društvenog sistema. Ta borba je, takođe, podrazumevala vraćanje u sastav matice zemlje svih onih delova koji su nakon prvog svetskog rata nepravedno oduzeti i pripojeni pojedinim susednim državama, kao što je značila i likvidaciju polukolonijalnog statusa bivše države u odnosu na svetske kolonijalne i imperijalističke sile. U tom kontekstu Titovo neumorno i neprekidno zalaganje za bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, čije osnove treba da budu izgrađene u surovim uslovima oslobodilačke borbe, predstavlja jedno od najvećih dostignuća i glavni uslov njihovog pojedinačnog i zajedničkog oslobođenja. Parola bratstvo i jedinstvo krupnim je slovima bila ispisana na prvoj zastavi koju je Tito razvio i značila je uspešno pariranje neprijateljskim namerama da podsticanjem šovinističke mržnje i bratoubilačkog rata među našim narodima i narodnostima u njihovoj vlastitoj krvi uguši oslobodilački pokret.

Socijalno oslobođenje nije činilo programsku orijentaciju koju je trebalo realizovati posle rata i oružanog dela revolucije u takozvanoj drugoj etapi, već je značilo neposrednu akcionu delatnost u okviru narodnooslobodilačke borbe, koja se provodila organizacijom narodne vlasti, društveno-političkim samoorganizovanjem naroda, politizacijom i revolucionarnim osveštavanjem masa, u čemu se i nalaze koreni današnjeg socijalističkog samoupravljanja u našoj zemlji.

³ Isto, str. 276.

Prema tome, ciljevi se nisu svodili samo na borbu protiv okupatora radi njegovog vojnog slabljenja i vezivanja putem diverzija, sabotaža i moralnog rastrojavanja njegovih snaga, niti na revolucionarnom razračunu na barikadama pod geslom »klasa protiv klase«. Suštinu programske orijentacije činilo je stvaranje širokog borbenog fronta svih patriotskih, demokratskih i revolucionarnih snaga koje će u toku najširih narodnih ustanaka stvoriti svoje oružane snage i narodnu vlast i na taj način izvršiti oslobođenje zemlje i stvoriti uslove da se donesu političke odluke protiv povratka na staro i protiv »diktata« i mešanja stranih sila.

Posebno treba istaći kapitalan značaj Titove misli i prakse o ulozi naroda i čoveka u ratu. Ukratko, on je u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji uzdigao narod i čoveka na visinu subjekata istorijskih zbivanja, tako da se istorija ne stvara iza njihovih leđa, već su oni njeni direktni protagonisti. To je bilo Titovo filozofsko i revolucionarno uverenje koje je u narodnooslobodilačkom ratu imalo direktne reperkusije na organizaciju oružanih snaga, ratnu veštinu i prilaze izgradnji borbenog morala, a koje će kasnije izrasti u fenomene samoupravljanja, nesvrstanosti i uključiti se u tokove istorijskog buđenja naroda.

Maršal Tito je u posleratnom periodu često ukazivao na trajnu vrednost tih iskustava. Govoreći o tome u domenu vojne strategije i taktike, jednom prilikom je rekao: »Ta naša strategija i taktika bile su zasnovane na karakteru našeg rata i odlučujućoj ulozi čovjeka, koje su se u praksi pokazale superiornijim od neprijateljevih«. A njegova misao da je »u našoj koncepciji čovjek — politički svjestan, moralno čvrst i borbeno osposobljen — osnovni i odlučujući činilac oružane borbe i otpora« postala je osnova i trajno opredeljenje naše ratne doktrine i strategije oružane borbe.

Vojnostrategijski ciljevi i zadaci, proistekli iz ovako radikalnih društveno-političkih ciljeva, bili su s njima u punom skladu i direktnoj funkciji, a njihovu glavnu poentu činio je stav da se vlastitim vojnim snagama, izraslim iz naroda u procesu narodnooslobodilačkog rata, dugotrajnom oružanom borbom porazi vojna sila okupatora i njegovih domaćih kolaboracionista i da se sopstvenim naporima istera okupator, razvlasti kontrarevolucija i kazni izdaja.

I jedna i druga vrsta ciljeva objektivno su i neizbežno uslovljavali potrebu pune nezavisnosti i samostalnosti našeg pokreta i naše strategije u odnosu na savezničke sile, ali i njihovo skladno i prirodno uklapanje u okvire antihitlerovske koalicije, kao snage koja je bitno doprinela pobjedi nad fašizmom. U široke okvire pra-

vednog i oslobodilačkog drugog svetskog rata nužno su se uklapale i revolucionarno-oslobodilačke težnje naroda i oslobodilačkih pokreta, što dokazuje da dogmatski i sektaški stavovi o vođenju isključivo nacionalnooslobodilačke borbe, a da tek u drugoj etapi može biti reči o revoluciji, nisu bili istorijski opravdani, što je potvrđeno u posleratnom periodu i velikom kineskom i drugim revolucijama i antikolonijalnim pokretima u svetu.

U kompleksu problema koje je trebalo u tom istorijskom trenutku rešavati Tito je, u prvom redu, imao obavezu da početno odredi, a kasnije razvije i, u najtešnjoj vezi sa praksom i situacijom, izgradi osnovne stubove naše vojne strategije, koju su činili: *koncipiranje i određivanje vojnog oblika rata*, shodno našim i opštim svetskim uslovima; *način organizovanja i formiranja oružanih snaga*, zavisno od stepena razvoja oružane borbe; *razrada i primena odgovarajuće ratne veštine*, pre svega usmeravajućih strategijskih načela u najtešnjoj vezi sa političkim ciljevima i vojnim oblikom rata. Sve su to kategorije koje spajaju politiku i vojnu strategiju i koje su kao takve i rešavane.

Veličina Tita kao vojskovođe i stratega ogledala se u tome što je on u kritičnim časovima istorije jugoslovenskih naroda pružio novu, uslovima adekvatnu koncepciju oružane borbe koja je realizovana u toku našeg narodnooslobodilačkog rata i nastavljena u sadašnje vreme našeg razvoja. Istovremeno je to svojevrsan doprinos borbi svih porobljenih naroda ne samo kao primer mogućnosti borbe i otpora jačem osvajaču već i kao jedan od načina unutrašnje organizacije i vojne strategije koje su elementarnu snagu naroda usmeravale najpodesnijim kanalima prema svrsishodnim ciljevima. Sve to govori koliko su maliciozne tvrdnje koje se još uvek povremeno čuju kako mi nismo ništa novo ni značajno učinili, te da se neopravdano hvališemo i neskromno razmećemo, dok su nas drugi oslobađali ili, s druge strane, kako je sve što smo napravili jednostavno naređeno i poručeno izvana a mi smo delovali kao slepi izvršioci tuđe volje.

O karakteru naše oružane borbe i njenom doprinosu pobeđi nad fašizmom i domaćim izdajnicima, najbolje govore Titove reči koje je izrekao prilikom promocije za doktora vojnih nauka: »Naš narodnooslobodilački pokret, od početka oružanog ustanka 1941. godine do pobjede, bio je izvanredno organiziran, pod vođstvom Komunističke partije i radničke klase, i imao je revolucionarni karakter.

Zahvaljujući svemu tome, mi smo u narodnooslobodilačkom ratu, vlastitim snagama, pobijedili strane osvajače i domaće izdaj-

nike. Naše oslobođenje je naše djelo. Ta nepokolebljiva riješenost naših ljudi da sami izvojuju svoju slobodu bila je najvažnija garancija naše nezavisnosti i samostalnosti. To nam je, takođe, donijelo visok ugled kod saveznika i položaj ravnopravnog partnera u anti-hitlerovskoj koaliciji.«⁴

U delu teksta koji sledi pokušaćemo da stvorimo grubu i opštu skicu naše vojne strategije bez pretenzije za širom obradom njenih elemenata i historiografskom deskripcijom, za što bi, inače, bile potrebne studije velikog obima. Valja naglasiti da unapred nije postojao razrađen koncept naše ratne veštine koji bi sadržavao teorijska načela i doktrinu koje bi samo trebalo primenjivati u praksi. Nije se radilo ni o neizvesnom »skoku u vodu« da bi se tek tada naučilo plivati. Može se ipak reći da smo od prakse više uzimali nego što smo joj davali jer smo na bazi osnovne orijentacije, političkih i vojnih ciljeva rata i revolucije, u praksi učili, kritički analizirali vlastite i protivničke postupke, uopštavali praktična iskustva i što smo prema uslovima i odnosu snaga vršili odgovarajuće korekcije, saobražavajući dejstva konkretnim situacijama kako u odnosu na pokret u celini tako i u pogledu regionalnih specifičnosti. Drugim rečima, više smo znali šta hoćemo, nego kako hoćemo. Na taj način je praksa bila ne samo sudija već i učitelj kojoj smo se odužili na taj način što smo je krajnjim rezultatima preobrazili.

Određivanje vojnog oblika rata i oružane borbe — jedinstven fenomen drugog svetskog rata

Prilikom ocene vojnog oblika našeg rata treba imati u vidu sve one strane i domaće istorijske primere koji bilo čime podsećaju na karakter i formu našeg narodnooslobodilačkog rata (Rusi i Španci protiv Napoleona, Sovjeti u doba strane intervencije i Kinezi u borbi protiv Japanaca) ali će se bez sumnje pokazati da je u svojoj osnovi Titova ideja o načinu vođenja rata originalna i u celini plod njegovog uma i osobina, saobražena tadašnjim našim i svetskim uslovima.

Nigde se jasnije ne ispoljava suština problema i istorijski značaj pravilnog izbora vojnog oblika (i sadržaja) rata ili oblika celine oružane borbe kao u Titovoj odluci i strategijskoj orijentaciji dramatične i sudbonosne 1941. godine — da narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija naroda Jugoslavije otpočnu i vode se podizanjem masovnih narodnih ustanaka u svim krajevima Jugoslavije

⁴ Isto, str. 378.

u formi široko razvijenog i sveobuhvatnog, ali i iz jednog centra vođenog partizanskog rata. Radi lociranja te odluke u njene historijske koordinate potrebno je imati na umu da su se Tito i rukovodstvu Komunističke partije Jugoslavije u tom času, teorijski uzev, nudile i druge varijante i modeli vojnog oblika rata, od kojih su jedni mogli biti, u većoj ili manjoj meri, ostvarljivi, a drugi čak ni u minimalnom stepenu. Ali svaki drugi izbor, sem onog za koji se Tito opredelio, neminovno bi, pre ili kasnije, vodio u jednu ili drugu vrstu neuspeha i u krajnjoj konsekvenci u neizbežan poraz.

Jedan od takvih modela je gerila i njena vojnostrategijska primena u formi diverzija, sabotaza i takozvanog pokreta otpora, što nije postojalo samo kao teorijski model, već i kao sugestija sa strane i kasnije kao konkretna praksa u evropskoj stvarnosti motivisana isključivo ciljevima vojnog slabljenja okupatora i u društvenom smislu u striktnom ostajanju na terenu nacionalnooslobodilačke borbe, odnosno u funkciji pomoći velikim savezničkim frontovima i planovima operacija njihovih strategijskih grupacija. S takvom orijentacijom i njenim praktičnim ostvarenjem ostali bismo bez vlastite socijalističke revolucije, bez samostalno izvojevanе slobode i bez izgradnje revolucionarnih oružanih snaga i sistema nove revolucionarne vlasti još u toku oslobodilačke borbe sa svim konsekvencama koje bi iz svega toga proistekle.

Iskustva iz prakse evropskog radničkog pokreta i uspeh i neuspeh revolucionarnih preokreta nudila su varijantu oružane borbe koja bi se u početku karakterisala generalnim štrajkom, a potom borbom na barikadama, uličnim demonstracijama i borbama, uz nastojanje da se ustaničkim odredima u prvim časovima osvoje glavni punktovi stare državne vlasti u prestonici, kao što su: pošta, radio, ministarstva, policijske stanice i dr., a da se potom oružana borba širi izvan velikih gradova ka periferiji, odnosno u unutrašnjost zemlje. Nije potrebno posebno dokazivati da bi u našem slučaju svaki pokušaj te vrste direktno vodio u neuspeh i da bi značio sigurno uništenje revolucionarnih ustaničkih snaga, bez obzira na njihovu snagu i borbenu raspoloženje. A pojavljivale su se i u nas pojedinačne ideje te vrste, kojima se plediralo za takav koncept vojnog oblika rata, što nas je u početku koštalo velikih žrtava.

Istorijska iskustva iz ustanaka naših naroda u daljoj i bližoj prošlosti mogla su asociirati i upućivati na pokušaj grupisanja ustaničke vojske na jednom delu državnog prostora, s ciljem da se sačuva slobodna teritorija i da se ona postepeno širi i povećava u skladu sa slabljenjem okupatora i vlastitim jačanjem. Koliko god je u tim

ranijsim ustancima bilo elemenata gerile, njihovo glavno obeležje je ipak bilo manevrisanje po unutrašnjim pravcima i proširivanje i čuvanje stečene slobodne teritorije, što je značilo, više ili manje, izrazito frontalno sučeljavanje protivničkih strana. Jedno vreme je i kineska revolucija pribegavala sličnim vojnim rešenjima, a i u nas je u toku narodnooslobodilačkog pokreta bilo delimičnih odstupanja od koncepta partizanskog rata, što je bila posledica neshvatanja i nemogućnosti pravovremenog ovladavanja stihijnim procesima, koji su neizbežni u svakom velikom pokretanju masa. Vojni ishod takvog strategijskog rešenja doživeo bi istu sudbinu kao i varijanta sa barikadama, zbog čega je Tito od početka snažno naglašavao da je operativni prostor cela Jugoslavija i da oružanu borbu treba razviti na svim delovima naše zemlje.

Opšti i naši posebni uslovi, pre svega vojni odnos snaga na našem ratištu, a posebno kompleksni i radikalni društveno-politički ciljevi, koji su u organsku celinu spojili nacionalnooslobodilački rat i socijalističku revoluciju, presudno su opredelili vojni oblik rata i sadržinu naše strategije koju je Tito jasno definisao, uporno sprovodio i odlučno branio od svih spoljnih i unutrašnjih pokušaja njene deformacije i odstupanja od postavljenih ciljeva i načina njihove realizacije. Ideja o partizanskom ratu i narodnim ustancima u početku je različito poimana i primenjivana u raznim krajevima zemlje, tako da smo negde imali masovne narodne ustanke, ali bez partizanskog rata, a negde partizanske akcije bez masovnih narodnih ustanaka. Masovni narodni ustanci sprovedeni kroz formu partizanskog rata bili su ključ uspeha ne samo u užoj sferi vojne strategije već je od toga zavisila i realizacija političke linije rukovodstva pokreta.

S tim u vezi, u poruci jednom od pokrajinskih komiteta, novembra 1941. godine, Tito kaže: »Pravilno je, dakle, samo shvaćanje narodnog ustanka kao jednog trajnog partizanskog rata, koji će da zahvaća sve veće i veće mase, koji će da zadaje neprijatelju sve teže i teže udarce, koji će da učvrsti savez radnika i osnovnih narodnih radnih masa i koji će, konačno, dovesti do potpunog uništenja neprijatelja...«⁵

Dakle, to je bio takav vojni oblik rata ili oružane borbe koji je obezbeđivao dovoljno široke okvire da se od početnih ideja, organizacionih formi i metoda sadržanih u partizanskom obliku rata, postepeno u mjeri narastanja naših snaga pređe na kombinovani oblik oružane borbe, koji je značio primenu partizanskih i frontalnih dej-

⁵ Isto, str. 89 (Pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak).

stava u nerazdvojnomo jedinstvu, ali još uvek uz prevagu partizanskih i naraslih manevarskih dejstava. Frontalna dejstva su primenjivana u ograničenom prostoru i vremenu uz glavni kriterijum da se sačuva živa sila, zaštiti stanovništvo i ranjenici bez orijentacije da se po sva-ku cenu odbrani prostor.

Glavna karakteristika tog oblika oružane borbe sastojala se u širokoj primeni pokretnih i manevarskih dejstava radi širenja pokreta u sve krajeve zemlje, izvodeći sve jače i veće udare naših naraslih snaga po vitalnim objektima i snagama neprijatelja itd. Ovim oblicima oružane borbe i njihovim kasnijim slivanjem u jednu celinu obezbeđen je prelazak, u završnoj fazi rata, na frontalni oblik oružane borbe kao dominantan, ali ni tada sam sebi dovoljan, niti u »čistoj« formi primenljiv. Radilo se o najtešnjoj vezi i sadejstvu sa prethodna dva oblika, koja su do kraja egzistirala i u skladu sa frontalnim oblikom uspešno i efikasno se primenjivala. Na taj način je u celini realizovan koncept po kome se od početnog oblika partizanskog rata, zasnovanog na narodnim ustancima, postepeno prešlo na sveobuhvatan i dugotrajan narodnooslobodilački rat manevarskog, kombinovanog i frontalnog tipa.

Iako bi se moglo reći da je narodnooslobodilački rat u celini realizovan u formi partizanskog rata, kako je i tretiran u stranoj literaturi, detaljnijom analizom njegovog sadržaja lako se može uočiti njegova početna partizanska etapa, kada su postojali samo partizanski odredi i slične početne formacije, zatim njegov kombinovani, povremeno najduži i po naporima najteži period, kada kao glavno sredstvo strategije egzistira, pored partizanskih odreda — Narodnooslobodilačka vojska i konačno, frontalni oblik koji realizuju krupni, regularni armijski sastavi ali uz daljnje postojanje glavnih štabova i partizanskih jedinica kojima oni komanduju, pa čak i udarnih, diverzantskih i sličnih borbenih grupa kakve smo imali u samom početku rata. Ideja je u širini pokreta i dijalektici njegovog organizacionog i ukupnog strategijskog izrastanja zavisno od uslova i krajnjih ciljeva.

Karakteristike i principi naše ratne veštine u narodnooslobodilačkom ratu

U skladu sa ciljevima narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, a posebno sa vojnim oblikom rata i konceptom oružane borbe, koncipirani su i u praksi dograđivani i razrađivani principi

naše ratne veštine i njena celovita fizionomija. Kolika je originalnost oblika našeg rata i organizacije oružanih snaga, tolika je i posebnost naše ratne veštine i kao teorije i kao prakse. Na strategijskom nivou ratna veština se pojavljivala ne samo u funkciji oružane borbe i u nadležnosti vojnih komandi već i u neposrednoj funkciji politike, uplivisana i faktorima izvan vojne sfere, kao što su: politički, ekonomski, međunarodno-diplomatski itd. Prema procesu promene odnosa snaga na našem ratištu vršila se metamorfoza naše ratne veštine i oblikovali su se oni njeni principi i forme koji su u datom periodu rata optimalno odgovarali odnosu snaga uz neprekidan trend uzlaznog kretanja, bez obzira na oscilacije koje su bile vremenski ograničene i lokalno omeđene i koje nisu menjale sliku celine. Na primer, Tito nikada nije vraćao organizacijsku strukturu oružanih snaga sa viših na niže stepene i oblike kao što nije nikada napustio način strategijske upotrebe oružanih snaga i borbenih dejstava u celini i pribegao taktici takozvanog iščezavanja ili skrivanja, odnosno celovitijoj promeni početnog kursa ili dostignutog razvoja.

Ne upuštajući se u istorijske opise pojedinih perioda, bitaka, ofanziva i defanziva i drugih oblika i vidova borbenih dejstava istaći ćemo, metodom najglobalnije sinteze i najkrupnijih preseka, samo najizrazitije crte naše strategije i ratne veštine po kojima će se najjasnije uočiti njihove karakteristike u celini i izraziti fundamentalni principi koji su činili i sada čine glavne odrednice naše vojne misli. Tito je dugo godina, a naročito u toku narodnooslobodilačkog rata, predstavljao onu ličnost u kojoj su se prelamale sve vojnostrategijske ideje i koncepcijske zamisli i činio je glavnu motornu snagu u dostizanju postavljenih ciljeva i realizaciji svih značajnih planova.

Strategijski princip da je *ceo jugoslovenski prostor operacijska prostorija*, kako ga je Tito definisao, ulazi u red onih političko-strategijskih odrednica koja je od početka do kraja rata zadržala svoju aktuelnost i koja u svom sadržaju obuhvata podjednako i političke i vojnostrategijske elemente. U političkom smislu to je značilo nepriznavanje komadanja Jugoslavije, nemirenje sa njenom okupacijom, mobilizaciju i pokretanje svih naroda i narodnosti da se svako na svom tlu izbori za slobodu i nezavisnost, bez čega i ne bi moglo biti širine pokreta, potpunog oslobođenja i ravnopravnosti a, prema tome, ni jedinstva. Ono što je važno za svetske razmere da niko niko ga ne može i ne treba da oslobađa i usrećuje važno je u određenom smislu i za našu unutrašnju stvarnost. To geslo je u istoj meri anticipiralo jedinstvenu jugoslovensku zajednicu, nasuprot mnogim idejama i nastojanjima da se ona razbije i preuredi na način koji najviše odgovara različitim stranim i unutrašnjim reakcionarnim interesima.

U vojnostrategijskom smislu sadržaj tog principa je isto tako sveobuhvatan i od fundamentalnog je značaja. Radilo se o tome da se, u skladu sa oblikom rata, protivnik napada na svim tačkama i što širim prostorima, da se priključuje za određena i objekte koje mora držati i da mu se na taj način onemogućuje grupisanje i lak manevar po prostoru i vremenu koje bi mu najbolje odgovaralo. Pošto grupisanje naših snaga na strategijskom nivou nije dolazilo u obzir sve do promene povoljnog odnosa snaga u našu korist, bilo je normalno da se takvo grupisanje i okupatoru onemogućava. Nešto kasnije taj princip nije isključivao već, naprotiv, pretpostavljao naš najširi manevar po prostoru. To je nama bilo lakše izvodljivo nego neprijatelju, budući da naše snage nisu — garnizoniranjem, lokacijom i zadacima — bile vezane za određene tačke i objekte. Radi se o ratnoj veštini sa horizontalnom i vertikalnom ravni, čiji su načini i mera kombinovanja zavisili od mnogih činilaca svake posebno uzete situacije i perioda rata.

Zbog sličnih političkih i strategijskih ciljeva došlo je do konstituisanja životno važnog principa naše strategije i politike koji se sastojao u tome da se na jedinstvenom jugoslovenskog ratištu *težište oružane borbe i drugih aktivnosti odredi i realizuje na prostorima izvan gradova*, što znači na interurbanim sredinama, za skoro sve vreme trajanja rata. Bez takve orijentacije praktično ne bi moglo biti masovnih narodnih ustanaka, budući da je seosko stanovništvo činilo najveći deo žive sile na tadašnjem stepenu društvenog razvika Jugoslavije, a u isto vreme, zajedno sa radničkom klasom, ono je bilo najobespravljniji deo njene društvene strukture. Međutim, to nije značilo da gradove treba ostaviti na miru, niti je značilo da treba voditi neku vrstu seljačkih ratova iz prethodnih stoleća i decenija. Iz gradova su izvlačeni partijski kadrovi i deo radničke klase, omladine i intelektualaca radi angažovanja u oružanoj borbi ili na drugim zadacima, a u gradovima se provodio onaj vid oružane i druge aktivnosti koji je objektivno bio moguć, iako je duže vremena bio marginalan. Seljačke mase su programskom orijentacijom i ciljevima narodnooslobodilačkog rata bile usmerene na borbu kako za nacionalno oslobođenje, jer je osećaj patriotizma kod njih bio veoma izražen, tako i za socijalno oslobođenje od strane, kvislinške i do rata postojeće domaće buržoaske vlasti. U vojnom pogledu selo je postalo nepresušni izvor za obnavljanje masovne oružane sile, za njeno snabdevanje životnim potrebama i za izvršavanje mnoštva drugih zadataka od borbenog značaja. Kako su se na tim prostorima izvan i između gradova nalazile komunikacije, koje su povezivale okupatorske garnizone i služile za transport eksploatisane robe, sirovina i vojnih kon-

tingenata, one su postale poprišta na kojima su se neprekidno odvijala borbena dejstva, i to pod uslovima koji su okupatoru najmanje odgovarali.

Na vangradskim prostorima postojale su u toku čitavog rata, veće ili manje, slobodne teritorije kao nezamenljivi politički i borbeni oslonci od najvećeg strategijskog značaja. One su se kontinuirano širile i umnožavale, bez obzira što ih je protivnik u svojim ofanzivama mogao privremeno pregaziti i materijalno oštetiti, ali nikada do kraja likvidirati. Iskustvo je pokazalo da je za stvaranje i održavanje slobodnih teritorija od podjednakog značaja bilo političko raspoloženje naroda i snaga naših vojnih sastava u različitim delovima ratišta. Još jednom je potvrđeno da bez seljačkog stanovništva nema partizanskog rata ne samo zbog toga što je ono najveći konzervator patriotskih tradicija već i zbog njegove geografske razmeštenosti. Revolucionarna energija tog sloja stanovništva uslovljena je socijalnim položajem u društvu u kojem je ono bilo deo najviše eksploatisanih i sve više pauperizovanih radnih masa zemlje. Kada je došlo do prevage u ukupnom odnosu snaga u našu korist, oružana borba se svom silinom proširila i na gradove u obliku napadnih operacija velikih razmera, koje su dobijale simbolične nazive prema imenima tih gradova, kao što su: bihaćka, banjalućka, tuzlanska, beogradska, mostarska, kninska, sarajevska, riječko-tršćanska, karlovačka itd.

Isto tako je značajan i strategijski princip *izbegavanja krutih frontova i mrtvih blokada gradova i naselja*, a umesto toga smelo primenjivanje partizanske taktike — manevarska i pokretna dejstva na mestima i u vreme koji su nama najbolje odgovarali. Prihvatanje frontalnih odbrambenih dejstava krutog karaktera pri nepovoljnom brojnom i tehničkom odnosu snaga vodilo bi vojnom, a potom i političkom porazu. U takvim borbenim dejstvima, kao i prilikom dugotrajnih blokada, normalno bi dolazilo do velike potrošnje municije, sa veoma malom mogućnošću da se municija i oružje zaplene od neprijatelja, a što je za nas u to vreme predstavljalo neodložnu i gotovo sudbinsku potrebu. Pored ostalih faktora, oružje i municija su u toku većeg dela trajanja rata bitno uticali na način naših borbenih dejstava. Kratkotrajni ali siloviti taktički sudari najčešće su bili uslovljeni potrebom da se prekomerno ne troši municija. Iznenadno dejstvo iz zasede na neprijateljske kolone i Transporte diktirani su, pored nanošenja gubitaka živoj sili, i potrebom da se zapleni što više oružja i municije. Izbegavanje blokada, praznog puškaranja i dugotrajnih odbrambenih dejstava objašnjava se istim razlozima.

Naša ratna veština imala je potrebu a i mogućnost da pokretnim manevarskim i iznenadnim dejstvima, pretežno napadnog karaktera,

neprijatelju nametne mesto i vreme borbenog obračuna i da mu na taj način sve više suzi i oduzme inicijativu i nanese gubitke u živoj sili i tehnici. Međutim, to ne znači da u određenim situacijama i povoljnim zemljišnim uslovima — kada se radilo o zaštiti naroda, spasavanju ranjenika, očuvanju narodne imovine ili kada je drugoj grupaciji trebalo omogućiti da realizuje ofanzivne planove — nije dolazilo i do frontalnih dejstava za duže ili kraće vreme, većeg ili manjeg obima. Međutim, ni tada to nisu bili kruti frontovi već pokretna napadno-odbrambena dejstva u kojima su se znalački koristile sve prednosti terena, vremena, iznenađenja, podrške naroda itd. Razumljivo je da se taj princip nije mogao primenjivati u situacijama kada je neprijatelju polazilo za rukom da okruži, veće ili manje, sastave naših snaga i kada se radilo o tome da se frontalnim dejstvima spreči sužavanje obruča a probojem reše najteže krize partizanskog ratovanja.

S tim u vezi Tito, u članku povodom stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, u novembru 1942. godine, pored ostalog, piše: »Taktika ratovanja naše narodne vojske apsolutno mora biti kombinovana sa našom dosadašnjom partizanskom taktikom. To znači da se moramo čuvati krutih frontova i izbjegavati ih, da moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom, nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplnutih frontova... Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi.«⁶

Može se reći da su takva odbrambena dejstva u taktičkim i operativnim razmerama retko primenjivana. To su, pretežno, bila napadna i krajnje aktivna dejstva. Odbrana mnogih, među njima i prostраних, slobodnih teritorija za sve vreme rata nije bila uslovljena i ostvarivana držanjem krutih frontova i odbranom već, pre svega, našom opštom aktivnošću, raspoloženjem naroda i nemogućnošću okupatora da celokupan prostor zaposedne i stalno drži.

Do obrazovanja fronta, u punom smislu reči, došlo je tek poslednje godine rata, ali je on i tada bio saobražen našim prilikama i do tada stečenim iskustvima. Osnovna specifičnost frontalnih dejstava ogledala se u postojanju krupnijih sastava naših snaga u pozadini neprijateljskog fronta, u njegovoj operativnoj i strategijskoj dubini, koje su primenjivale široka manevarska i partizanska dejstva i predstavljale sastavni deo našeg borbenog rasporeda. Istorija nas obavezuje da prilikom pokušaja teorijskog uopštavanja iskustava konstatujemo da nas je primena tog oblika oružane borbe, naročito na jed-

⁶ Isto, str. 128—129.

nom delu fronta, koštala izuzetno velikih ljudskih žrtava. Višestruki su uzroci tome, a glavni su se sastojali u neobučenosti boraca i neiskustvu štabova, nedovoljnoj vatrenoj podršci artiljerije i avijacije i nedostatku oklopnih snaga i, konačno, u prirodi zemljišta u Sremu i Slavoniji koje je u zimskim uslovima za nas bilo još nepovoljnije.

Istorijsko iskustvo je više puta potvrdilo princip da *bez ofanzivnosti i maksimalne aktivnosti nema uspeha u narodnim ustancima, niti u partizanskim ratovima*. Pri tome se ne misli samo na borbena dejstva već na ofanzivnost kao stanje duha, na patriotski i revolucionarni zanos, na širenje i narastanje pokreta i na stalnu mobilizaciju i pokretanje narodnih masa u oružanu borbu i u sve druge vidove aktivnosti. Defanzivnost, inertnost, statička i pasivna odbrana uzroci su mnogih poraza u istoriji narodnih i drugih ratova i revolucija, pa je Tito od početka uporno insistirao na što većoj aktivnosti naših prvih partizanskih odreda, a zatim i svih ostalih formacija oružanih snaga. Napadna i stalno aktivna taktička dejstva, izvođena invencijom i mudrošću narodnih boraca, povećavala su se po svom obimu i snazi do stepena koji je u strategijskim relacijama značio široku i stalno narastajuću ofanzivu i čvrsto držanje specifične strategijske inicijative. Povremena i mestimična praksa koja se svodila na to da se neprijatelju samo parira, da se naša dejstva učine zavisnim od toga šta će neprijatelj preduzeti i da se zbog toga svedu na protivakcije, brzo je prevladavana vlastitim iskustvima i zahtevima Vrhovnog i drugih štabova. Primenom partizanske taktike sa mnoštvom raznovrsnih dejstava, kao što su: zasede, prepadi, diverzije, napadi noću i po lošim meteorološkim uslovima, korišćenje nama poznatog i povoljnog zemljišta, postizanje iznenađenja na širokom prostoru našeg ratišta, smeli manevri na sve većim razdaljinama, stvoreni su uslovi da postepeno sa krupnijim vojnim sastavima primenjujemo napadne operacije različite vrste i veličine, sve do završnih operacija koje su značile pobedonosnu kulminaciju naše ofanzivne doktrine u narodnooslobodilačkom ratu.

Tito je, često, upozoravao da naša ofanzivnost mora doći do izražaja ne samo u napadu već i kada smo prisiljeni da izvodimo odbrambena dejstva. Protivnapadi i protivudari, aktivna dejstva noću, povećana aktivnost u pozadini neprijatelja, maksimalna ofanzivnost naših snaga na prostorima gde neprijatelj ne izvodi napadne operacije — najbolje su karakterisali našu ofanzivnost u odbrani.

Sve pouke te vrste sadržane su i danas u našem odbrambenom konceptu i u riznici naše vojne misli, saobrazno novim vojnim, društveno-političkim, materijalnim i drugim uslovima.

Među zakonomernosti slične vrste s pravom se može ubrojiti i načelo *izbegavanja odlučujućih sudara na strategijskom, a delom i na operativnom i taktičkom nivou*, sve dok se odnos snaga ne promeni u našu korist. U našem narodnooslobodilačkom ratu to je na taktičkom i operativnom nivou značilo čuvanje žive sile, a na strategijskom stalno širenje pokreta, mobilizaciju novih boraca i brojno narastanje naših oružanih snaga. Međutim, to nije značilo neaktivnost i pasivnost niti čekanje promena na svetskim frontovima, već smišljene i racionalne postupke lišene avanturizma i nepotrebnih gubitaka. Veštom upotrebom jedinica i primenom takvih postupaka koji će obezbeđivati izlaz iz svake situacije moglo se, kako se u praksi pokazalo, ekonomisati živom silom i mogli su se nanositi veliki gubici neprijatelju. Za razliku od kineske devize — jedan na deset u strategiji, deset na jednog u taktici — u našoj praksi se pokazalo da se uz primenu odgovarajućih principa ratne veštine, visok moral boraca i jedinica i u taktici moglo uspešno napadati neprijatelja i brojno slabijim snagama. Izvući snage ispod udara premoćnijeg protivnika, manevrom kroz prostor i vreme, sačekati sazrevanje unutrašnjih i spoljnih uslova za preduzimanje vlastitih ofanzivnih poduhvata krupnijih razmera tražilo je stalnu strategijsku procenu situacije i adekvatne postupke na čemu je Tito neprekidno insistirao i u tom smislu orijentisao i upućivao i sve druge komandne stepene. Istovremeno je stalno podsticao borbenu aktivnost jedinica kojima su to uslovi omogućavali i iziskivali.

U primeni tog načela naše ratne veštine uloga faktora prostora i vremena dolazili su do izražaja mnogo više i drugačije nego što je to slučaj u klasično vođenoj oružanoj borbi. U odnosu na prostor naše snage nisu bile duže vremena za njega fiksno vezane, a ni protivnik nije imao jasnu sliku o našem rasporedu. Po pravilu nama je pripadao primat izbora zemljišta na kojem ćemo neprijatelju nametnuti nama najpovoljniji oblik borbenih dejstava, što je bilo i objektivno uslovljeno. Faktor vreme je racionalisan na taj način što smo ga u taktičkim razmerama koristili brzo i sabijeno rešavajući borbene sudare za najkraće moguće vreme, a u strategijskim dimenzijama smo ga, naprotiv, razvlačili i činili ga veoma sporim, sve dok se opšti uslovi i odnos snaga ne bi postepeno promenili u našu korist. U takvim situacijama pomenuti princip bi bio prevaziđen i poprimio bi druga svojstva koja tada nisu više značila izbegavanje krupnih konačnih sudara, pa i rešavajućih bitaka već, naprotiv, njihovo odlučno prihvatanje.

U pomenutim oblicima oružane borbe i u svim formama i vidovima borbenih dejstava naših oružanih snaga od početka do kraja

narodnooslobodilačkog rata uloga naroda kao direktnog vojnog i borbenog činioca u oružanoj borbi svakom analitičaru mora biti uočljiva. Pri tome nije reč samo o činjenici da je narod dobrovoljno stvarao i neprestano popunjavao naše jedinice, niti o njegovoj svestranoj moralnoj, političkoj i materijalnoj podršci već i o neposrednom obavljanju borbenih funkcija u svim našim bojevima i operacijama. Radi se o funkcijama, kao što su: transport, zbrinjavanje i snabdevanje ranjenika i bolesnika; učešće u zaprečavanju i izgradnji borbenih položaja; snabdevanje jedinica hranom i odećom, najčešće uz dopremanje na položaje; obaveštavanje naših jedinica i štabova o neprijateljskim pokretima, veličini, namerama i pripadnosti njegovih jedinica; organizovanje odmaranja i smeštaja naših jedinica i njihovo zbrinjavanje po kućama i naseljima; organizovanje i održavanje kurirskih veza na širokim prostorima oslobođenih i neoslobođenih teritorija; prevoz zaplenjenog oružja, municije i opreme do naših skladišta ili jedinica, i mnoštvo drugih aktivnosti. Sve te funkcije realno su značile uvećanje naših oružanih snaga na svim stepenima njihovog razvoja, jer su one predstavljale zamenu za odgovarajuće službe i rodove unutar vojnih jedinica koje bi se, u protivnom, morale organizovati, što bi nesumnjivo umanjilo borbene delove oružanih snaga.⁷

Za naš današnji odbrambeni koncept to iskustvo, kao naznaka kontinuiteta, značajno je u mnogo širem i potpunijem obimu koje već u miru obuhvata odbrambene pripreme svih materijalnih i duhovnih snaga našeg društva. U slučaju da nam rat bude nametnut naša ratna veština će, osloncem na najširu podršku i učešće naroda i stvaralačkim korišćenjem stečenih iskustava u novim opštim i našim uslovima, primeniti već oprobani strategijski model, s tim što će redosled odvijanja borbenih dejstava i primene oblika oružane borbe biti različit i realizovaće se neuporedivo jačim snagama.

Dijalektika razvoja naših oružanih snaga u ratu i posle njega

Interesantno je zapaziti da je sistem naše vojne organizacije u narodnooslobodilačkom ratu prošao kroz tri faze razvoja oružanih snaga. U razvojnom procesu organizacionu strukturu u početku čine partizanski odredi kao glavna forma vojne organizacije, zatim Narodnooslobodilačka vojska (brigade, divizije i korpusi) uz zadržavanje

⁷ Ovaj faktor oružane borbe prvi je uočio i u svojim radovima šire analizirao general-pukovnik Bogdan Oreščanin.

partizanskih odreda i, konačno, Jugoslovenska armija uz zadržavanje do kraja rata u pozadini neprijatelja ranijih formacija Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Pored vojne efikasnosti i elastičnosti tog organizacijskog obrasca, valja zapaziti da su politički i društveni motivi pri tome imali istaknutu ulogu. Ona se sastojala u potrebi neprestane i najtešnje veze naroda i vojnih jedinica teritorijalnog i lokalnog karaktera, u pokretanju novih masa u oružanu borbu i druge vrste aktivnosti i u tome što novostvorene jedinice i njihovo ljudstvo nisu u početku politički i psihološki bili spremni da napuštaju svoja sela i krajeve i odlaze na udaljene relacije.

U posleratnom razdoblju oružane snage u organizacionom pogledu prolaze kroz dve faze razvoja, od kojih se jedna odnosila na Jugoslovensku armiju i kasnije Jugoslovensku narodnu armiju bez mirnodopske teritorijalne komponente, i druga, u kojoj se pored JNA razvila i Teritorijalna odbrana sa mnogobrojnim jedinicama različite vrste i jačine, sa odgovarajućom komandnom strukturom od republičkih i pokrajinskih štabova do osnovne organizacije udruženog rada i mesne zajednice.

Zapaženo je u istorijskim izvorima da je Tito oštro reagovao protiv pojma gerile i naziva gerilski, verovatno zbog toga što su mu u političkom smislu bili neodređeni, a u vojnom nisu obuhvatali perspektivu stvaranja krupnih vojnih jedinica sa uređenom organizacijom i čvrstinom, ali svesnom disciplinom. Stvaranje NOVJ u formacijskom smislu do korpusnog stepena jedinica, paralelno sa stvaranjem razvijene vojnopozadinske organizacije, predstavljaće još dugo vremena neiscrpno izвориšte iskustava od izuzetnog značaja, budući da se radi o jedinstvenom organizacionom spletu operativnih partizanskih i pozadinskih jedinica i ustanova direktno izvedenih iz narodnih ustanaka. Radi upoređenja treba uočiti da su drugi (Sovjeti i delom Kinezi) partizanske jedinice stvarali od regularne armije na taj način što su delove oružanih snaga ubacivali u pozadinu protivnika, dok je naša praksa obrnuta. Od naroda smo stvarali partizane, a od partizana regularne vojne jedinice i Armiju u celini.

Kapitalno iskustvo Titove orijentacije u pogledu stvaranja i organizacije vojne sile je u činjenici što on nije čekao da stvori vojne kadrove, pa tek onda da formira jedinice, niti je čekao da dobije oružje, a zatim da otpočne oružanu borbu. S tim u vezi u referatu na Drugom zasedanju AVNOJ-a, 29. novembra 1943, godine, Tito, pored ostalog, navodi: »Mogu smjelo tvrditi da je stvaranje narodne vojske, pod onakvim uvjetima pod kakvim se stvarala naša, jedinstven pri-

mjer u historiji. Iz golorukih partizanskih odreda, bez ikakvih tvornica oružja i municije, bez magazina i raznih vojnih rezervi namirnica, bez ičije pomoći bilo s koje strane, stvorena je armija od blizu četvrt miliona, ali ne u mirnom periodu, već u periodu najstrašnije i najkrvavije borbe koju su ikada narodi Jugoslavije vodili. . .⁸

Kadrovi su regrutovani između onih koji su se u borbi isticali hrabrošću i revolucionarnom svešću i koji su bili u stanju da ličnim primerom služe drugima i da za sobom vode ostale borce. Radilo se, pretežno, o ljudima koji su po životnom dobu pripadali mladoj generaciji, a po političkoj orijentaciji bili su opredeljeni borci protiv fašizma i okupatora, i nepokolebljivi u želji za revolucionarnim promenama. Iskustva sticana u oružanoj borbi, uz analiziranje i sređivanje svega pozitivnog i negativnog, predstavljala su najbolju školu za uzdizanje vojnih kadrova, što ne znači da i vojnim školama, naročito u povoljnijim uslovima, nije pridavana potrebna pažnja.

Avgusta 1943. godine, Tito je o stvaranju komandnog kadra naših oružanih snaga rekao: »Komandni kadar naše narodne armije i partizanskih odreda stvarao se u procesu borbe sa okupatorima i domaćim izdajnicima. Radnici i seljaci, studenti i ostala poštena inteligencija učili su se ratnoj vještini u svakodnevnim ljutim bojevima. Polako, ali sigurno, stvarao se komandni kadar naše junačke NOV i POJ.

Taj se komandni kadar stvarao i pomoću samih boraca. Borci su iz svoje sredine izdvajali i pomagali da na njihovo čelo dođu najposobniji u ratnoj vještini. . .⁹

Titova maksima je bila da nedostatak oružja nije razlog da oružana borba ne otpočne, već obratno, to je bio imperativ da se u borbu krene i u borbi do njega dođe. Slična su i kineska iskustva izražena metaforom da su japanske jedinice bile njihove snabdevačke i transportne brigade. Ne potcenjujući značaj oružja i tehnike uopšte, kako u narodnooslobodilačkom ratu tako i u savremenim uslovima, Tito je uvek davao prednost moralu boraca i svesti ljudi, jer je znao da je čovek osnovni činilac borbe, i da od njegovog zalaganja, odlučnosti i predanosti postavljenim ciljevima zavisi ne samo da li će doći do oružja već i to sa kakvim će uspehom i rezultatima ono biti upotrebljeno. Naravno, da se takav način snabdevanja oružjem i municijom ne može smatrati idealnim i uvek poželjnim, budući da usporava razvoj borbe i pokreta i iziskuje veće gubitke u živoj sili, ali mu je neosporna vrednost u činjenici da nedostatak oružja ne može biti razlog da

⁸ Isto, str. 211.

⁹ Isto, str. 171.

oružana borba ne otpočne. Ne treba izgubiti iz vida ni okolnost da saveznička pomoć i u ovom pogledu stvara određene hipoteke koje, pre ili kasnije, mogu postati smetnja u političkim odnosima. I u našem slučaju se licitiralo ko je dao prvi, ili ko je dao više oružja i kakvog kvaliteta itd.

Pri organizovanju oružanih snaga u ratu i kasnije, kao i pri stvaranju sistema komandovanja, Tito je pokazivao izvanrednu osetljivost prema problemima višenacionalnosti naše zemlje. Stvaranje glavnih štabova u današnjim republikama i pokrajinama i njihova egzistencija i danas, deo su bazičnih stavova u odnosu na nacionalno pitanje i na odnose među našim narodima u ratu i miru. Takva orijentacija je bila neposredno u funkciji pokretanja masa u borbu, ali je sadržavala i dugoročne implikacije vezane za ravnopravnost naroda, za obezbeđenje stečenih prava i sloboda, drugim rečima za suverenitet svakog našeg naroda i narodnosti. I time su se u praksi, na očigledan i stvaran način, potvrđivali programski stavovi o pravima i slobodama svih naših naroda, ne samo prema inostranstvu već i u njihovim međusobnim odnosima unutar zajedničke federativno uređene države. Glavni štabovi republika i pokrajina za vreme rata, kao i odgovarajuća organizacija današnje komandne strukture predstavljaju stratejske stepene vojnih komandi koji, osloncem na štabove u drugim društveno-političkim zajednicama, postaju sastavni i neposredni deo najšire odbrambene organizacije u najtešnjoj vezi sa narodom u svojim geografsko-administrativnim granicama. Kombinacija teritorijalnih jedinica i komandi, čvrsto vezanih za svoje prostore, sa operativnim i manevarskim snagama, čini karakteristiku od najvećeg značaja u našem vojnom organizovanju, od početka do današnjeg vremena. Partizanski odredi kao teritorijalne snage služili su kao mobilizacijski i operativni oslonci pokretnim i manevarskim brigadama i divizijama, dok su sledeći nadređeni stepeni, kakvi su bili korpusi, mešanog teritorijalno-operativnog karaktera, što je važilo i za glavne štabove, obavljali obe funkcije istovremeno.

Iskustva te vrste su ugrađena u našu današnju organizaciju i u velikoj meri predodredila odnose između dva dela naših oružanih snaga — Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. Gledajući na ovaj fenomen u njenoj vremenskoj dubini zapažamo da je osnovno načelo od kojeg se polazilo predstavljala orijentacija na naoružani narod, na što tešnju vezu centra i baze, uz brižljivo negovanje što čvršćih veza i odnosa naroda i njegovih oružanih snaga.

Ugrađivanje organizacije KPJ u strukturu oružanih snaga predstavlja odluku i postupak od kapitalnog značaja. U celini gledano, par-

tijska organizacija se sastojala od ćelija u četama i štabovima, bataljonskih biroa, pomoćnika političkih komesara brigade i divizije i od divizijskih komiteta i, nešto kasnije, politodela. Komunisti inspirisani Titovim stavovima uporno su sprovodili revolucionarno vaspitanje boraca i svojom reči i delom omasovljavali partijske organizacije u vojsci. Partijski stil rada i rukovođenja prenet je delom i na vojnu organizaciju, što se blagotvorno odrazilo na njen razvoj i učvršćenje. Podsetimo se samo da je praksa kritike i samokritike prenet u četne konferencije boraca, da je analiza iskustava i ocena rezultata i grešaka postala normalan radni proces štabova i jedinica, da se disciplina zasnivala na svesti i uverenju, ali je uvek ostajalo mesta za široku inicijativu i veliku samostalnost. U celini, partijska komunistička etika je postala osobina svih boraca i jedinica.

Kada se govori o organizaciji komandovanja i rukovođenja u NOR-u Tito je odmah, pored komandira i komandanata, u sve jedinice od voda do armije uveo i funkciju političkih komesara. Pri tome se pretežno koristio saznanjima iz oktobarske revolucije u Rusiji i iz građanskog rata u Španiji. Kao izraz revolucionarnog koncepta borbe, politkomesari u našim jedinicama — za razliku od prakse u oktobarskoj revoluciji — nisu bili kontrolni i represivni organi u odnosu na komandante, niti snabdevački organi kao u francuskoj revoluciji, već ravnopravni saradnici komandanta koji su, u težišno podeljenim ulogama, skladno i uzajamno obavljali svoje dužnosti. Komandanti su se pretežno bavili organizacijom oružane borbe, obukom, disciplinom, štapskim poslovima i slično, dok su se politkomesari dominantno bavili moralno-političkim vaspitanjem, kulturno-prosvetnim radom, odnosima sa narodom, snabdevanjem jedinica životnim namirnicama, zbrinjavanjem ranjenika i slično. Formalno-pravno obojica su odgovarala za celinu ukupne nadležnosti. Izuzetak od tog pravila predstavlja vrhovni komandni stepen gde nije došlo do ustanovljavanja institucije političkog komesara, zbog toga što je funkcija vrhovnog komandanta nedeljiva i posebno osetljiva na dvostarešinstvo i podelu nadležnosti. Ukidanje institucije političkog komesara posle rata posledica je dostignutog stepena razvoja oružanih snaga i društva, kao i zahteva tehnologije buduće oružane borbe. Dosadašnja praksa je potvrdila opravdanost takvog rešenja a eventualni rat će iznova izvršiti njegovu verifikaciju.

Iz okvira organizacije naših oružanih snaga u ratu vredi ukazati na krajnje logičan i poučan princip na kojem je bila zasnovana skala naziva, bročano označavanje, združivanje i redosled stvaranja brigada, divizija, korpusa i armija. Partizanski odredi označavani su lo-

kalnim nazivima, prema mestu gde su formirani. Brojčano označavanje i nazivi brigada zasnivali su se, sem nekoliko prvoosnovanih, na regionalnom, pokrajinskom i nacionalnom nivou, dok se označavanje divizija, korpusa, a kasnije i armija isključivo baziralo na jugoslovenskoj nomenklaturi. Numerisanje jedinica rednim brojevima od početnog naviše izražavalo je stepen razvoja ustanka i oružane borbe u pojedinim krajevima, ali je i podsticalo na širenje borbe i stvaranje novih brigada, divizija i korpusa. Nazivanje jedinica prema određenim regionalnim celinama, kao što su: slavonska, dalmatinska, hercegovačka i dr., budilo je ponos boraca i jedinica i vodilo plemenitom nadmetanju i uvećanju njihovih borbenih vrednosti. Na taj način je podstrekavana dobrovoljna mobilizacija novih boraca sa prostora gde su jedinice stvorene i odakle su proizašle. Proglašavanje jedinica narodnooslobodilačkim, udarnim ili proleterskim, označavalo je stepen njihove homogenosti i borbene vrednosti i predstavljalo vrstu priznanja i podsticaja za uspehe u borbenim dejstvima i drugim aktivnostima. Poznato je da nam je zbog naziva prvih brigada »proleterske« Staljin preko Kominterne oštro zamerio, navodno zbog našeg sektaštva i sužavanja širine platforme nacionalnooslobodilačke borbe, koja je jedino dolazila u obzir bez ikakvih socijalnih primesa.

Savremena praksa pokazuje da je tradicija te vrste živa i snažna i da aktuelne nazive i oznake jedinica treba vezivati za istorijske uspomene iz doba narodnooslobodilačkog rata, čime se istovremeno postiže vezivanje i jedinica i krajeva za velika vremena i poduhvate iz naše nedavne prošlosti.

*Koncepcija opštenarodne odbrane utemeljena
u narodnooslobodilačkom ratu obogaćena
je i razvijena saglasno novim našim
i svetskim uslovima*

Titova koncepcija opštenarodne odbrane, koja je utemeljena u narodnooslobodilačkom ratu i zasnovana na saznanjima i iskustvima tog rata, ipak nije njihova doslovna kopija, nego je obogaćena i razvijena prema novim, u mnogo čemu, izmenjenim našim i opštim svetskim uslovima. Promene koje je doneo materijalni, politički, kulturni i svaki drugi napredak našeg društva na osnovama socijalističkog samoupravljanja, posebno u pogledu položaja i uloge čoveka, radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti u našem društveno-političkom sistemu, čvrsto su povezane i sa razvojem našeg odbrambenog kon-

cepta. O tome je Tito, jednom prilikom, rekao: »Samoupravni socijalistički društveni sistem omogućuje da udruženi proizvođači i građani organizuju odbrambene snage društva kao svoje sopstvene snage. To je, drugim riječima, podruštvljavanje odbrambenih poslova, angažovanje cjelokupnih odbrambenih snaga i potencijala društva, u čemu vidimo najsigurniju garanciju naše socijalističke zajednice.«¹⁰

Poznato je da se svuda gde je do sada dolazilo do revolucionarnih društvenih promena, po pravilu, pribegavalo destrukciji i razbijanju stare buržoaske vojske i uporedo s tim stvaranju novih narodnih i revolucionarnih oružanih snaga koje su po sastavu, unutrašnjim odnosima i ukupnom usmerenju bile nove i revolucionarne. Međutim, posle osvajanja vlasti, u procesu njene konsolidacije, i takve revolucionarne armije su postepeno poprimale oblik i karakteristike starih stajaćih i klasičnih vojski. Etatistički i birokratski otuđeni sistemi uređivali su i vojnu organizaciju na način koji je bio u skladu s opštim kursom i, štaviše, vojna organizacija je korišćena kao sredstvo za postizanje hegemonističkih i drugih nedemokratskih ciljeva. Tito je, kao što se zna, u tom pogledu učinio nov istorijski krupan revolucionarni korak podruštvljavanjem odbrambenih poslova, a time i vojne organizacije. Veličina i značaj tog koraka i sa teorijskog i sa praktičnog stanovišta može se razumeti u kontekstu širih društvenih procesa u našoj zemlji, bez obzira što nisu samo njihova posledica već su i aktivni činilac u daljoj socijalizaciji ukupnih odnosa u našem društvu. Značaj ovoga je utoliko veći što je učinjen u razdoblju u kome je jačanje etatističko-militarističkih i vojnoindustrijskih kompleksa u svetskim razmerama bilo najizrazitije.

Originalna Titova koncepcija u oblasti sadašnje organizacije naših oružanih snaga i njihovog društveno-političkog i vojnotehnološkog karaktera sačuvala je trajno svoje početne vrednosti, uz sve novine koje iziskuju novi i drugačiji uslovi. Čvrst oslonac na stečena iskustva u narodnooslobodilačkom ratu ne znači okretanje prošlosti niti njeno inertno oponašanje, već sublimaciju i oplemenjivanje iskustvom stečenog i tradicijom učvršćenog.

Kao što smo samoupravljanjem razvili drugačiji model socijalističkog sistema i odnosa u duhu Marksove asocijacije proizvođača tako smo i na vojnom i odbrambenom planu oživotvorili i uslovima našeg prostora i vremena saobrazili Marksovu ideju naoružanog naroda, stvorenu na iskustvima Pariske komune u prošlom veku.

¹⁰ Isto, str. 349.

Međutim, Tito je, koliko god bio istaknuti tvorac i osvedočeni protagonist partizanskog rata, uviđao i njegove nedostatke i gorčinu inferiornije strane, i nije bio spreman da sve što je vezano za taj tip rata i vojne organizacije nekritički prihvata i bez pogovora podržava. Često je bio u situacijama kada mu je bila neophodna efikas-nija vojna snaga sa snažnijom vatrenom moći i većom silinom udara da bi mogao da se uspešnije izrazi i brže i povoljnije rešava sukobe u svoju korist. Bilo mu je jasno da se svaki vojskovođa koristio veš-tinom, lukavstvom i originalnošću manevra, ali nijedan od zname-nitih nije zanemarivao materijalnu snagu i fizičku silu koje su činile suštinu odnosa snaga i, zajedno sa moralnim faktorom, rešavale ishod sudara. Pobede u ratu ne obezbeđuju ni samo moral niti kvalitetnija ratna veština već usklađen odnos svih duhovnih i materijalnih fak-tora u određenim uslovima prostora i vremena. I to je deo Titovih ukupnih iskustava i saznanja, što mu je stalno služilo kao korektiv pri organizovanju, opremanju i obučavanju oružanih snaga, naročito operativne armije, ali ga, kao revolucionarnu ličnost velikog forma-ta, nije navelo na gledište koje bi potcenjivalo snagu čoveka i naroda i preferiralo opasni vojni teokratizam i ogoljeni birokratski pro-fesionalizam. Formula najtešnje povezanosti sa narodom, širina vojne organizacije formirane u dva dela oružanih snaga — uvek mu je bila pred očima.

Titova koncepcija opštenarodne odbrane nije, dakle, odstupanje od postojećih strategijskih i vojnih organizacionih obrazaca već ideja i plan za radikalno nov pristup problemima odbrane, koji je zasno-van na revolucionarnom geslu da se radni čovek i građanin uvedu u samo središte odbrambene politike i praktičnih poslova i odlučivanja u miru i ratu. Bez takvog rešenja nema ni stvarne demokra-tije i slobode čoveka, ni mogućnosti uspešne odbrane u današnjem svetu blokovskih planetarnih nadmetanja i apokaliptičkih pretnji, praćenih velikim brojem lokalnih i ograničenih ratova i najperfid-nijih pretnji i ugrožavanja. Najkraće rečeno, radi se o usaglašavanju organizacije odbrane i oružanih snaga sa celovitim sistemom druš-tvenog razvoja.

Eventualni rat, koji bismo u slučaju agresije na našu zemlju vodili, bio bi na isti način progresivan i odbrambeni kao što je prošli bio oslobodilački, ali u istoj meri revolucionarno opravdan kao što je bio u oružanom periodu naše revolucije. Bitne razlike bi se ogle-dale u narasloj snazi našeg društva, u mnogostruko jačoj moći naše oružane sile i u drugačijim svetskim uslovima u kojima bi se odvi-

jao. Zbog toga se s pravom ističe funkcija odvrćanja našeg odbrambenog sistema, budući da on agresoru, bez obzira na njegovu snagu, nudi samo rizik pune neizvesnosti i uverenost da ishod takvog avanturističkog poduhvata može biti samo negativan.

O vojnom profilu Titove ličnosti

Da bismo razjasnili Titovu presudnu ulogu u stvaranju naših oružanih snaga i u koncipiranju strategije oružane borbe u NOR-u i posle njega, trebalo bi bliže razmotriti vojnu stranu njegove ličnosti. Već sam pristup ovoj vrsti analize ukazuje na tri grupe faktora međusobno najtešnje povezanih i uslovljenih, koji su uticali na formiranje Titovog vojnog profila i na njegove vojnostrategijske domete. Njihovo početno označavanje sadrži sledeće veličine: marksističko, ideološko i teorijsko opredeljenje i revolucionarna orijentacija za socijalizam i vlast radničke klase; životno iskustvo i teorijska i praktična spoznaja o svetu i zakonitostima njegovog razvoja; karakterne crte i subjektivne osobine oličene u duhovnim i fizičkim sposobnostima.

Tito je bio dvostruki revolucionar — proletersko-socijalistički i nacionalnooslobodilački — prava ličnost da najbolje shvati i odredi karakter našeg rata i revolucije. Nacionalni nihilizam i negatorstvo prema širokim društvenim slojevima na vreme je prevazišao i odbacio. Pre rata se, pored borbe za radnička prava i za borbenu organizaciju Partije, istovremeno borio i za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naroda bivše Jugoslavije, da bi za vreme rata stao na čelo zajedničke oslobodilačke borbe svih naših naroda protiv fašističkog agresora i okrutnog okupatora. Sledeći Lenjinovu misao, Tito je predstojeću revoluciju poimao kao neminovnost sile i oružanog dejstva što ga je nužno orijentisalo na upoznavanje vojnog dela i na vojno praćenje svetskih događaja. Za razliku od mnogih drugih nikada nije računao da će mu sloboda doći sa strane, već upravo obrnuto. Smatrao je svojom neizbežnom obavezom da organizuje revoluciju u vlastitoj zemlji i da i oružanom borbom što više doprinese odbrani tekovina oktobarske revolucije i slobodi drugih naroda — ukoliko oni budu ugroženi. Revolucionarnu čvrstinu, postojanost i odlučnost doneo je u revolucionarni pokret ne samo kao urođene osobine već i kao svojstvo radničke klase, kojoj su, zbog objektivnih društvenih pozicija, takva svojstva imanentna. Ista ta svojstva su imperativ komandovanja i vojnog rukovođenja čak i tamo gde se ne radi o revolucionarnim vojskama.

Tito je, kao što je poznato, preko političke sfere ušao u vojno delo, a ne obrnuto kakvih slučajeva je bilo u istoriji, a to se nužno odražavalo na njegove vojnostrategijske poglede, odluke i ponašanje. Time je na prvom mestu obezbeđen prirodan odnos politika — vojska, na način koji nije dozvoljavao zamenu ciljeva i sredstava. Vojska je bila i ostala sredstvo politike, bez obzira na vreme, uslove i ličnosti. U svojstvu političara obezbeđivao je premise na kojima se zasnivala vojna strategija što je u NOR-u značilo orijentaciju na narodne ustanke, nacionalnooslobodilački i revolucionarni karakter borbe, nepriznavanje komadanja Jugoslavije itd., a u današnjim uslovima orijentaciju na opštenarodni odbrambeni rat i vanblokovski i nesvrstani karakter naše strategije. Pored toga, za politiku je bila pozitivna činjenica što je političar i partijski lider imao i funkciju vrhovnog komandanta. Tako je Tito mogao lično da oseća puls boraca i raspoloženje naroda, nepogrešivo da notira narastanje vojnih i drugih moći, tačnije i intenzivnije nego što je mogao da dozna putem manifestacija, političkih deklaracija i partijskog informisanja. Sve je to važno i neophodno, ali duša i misli naroda najbolje se cene i osećaju prema tome koliko je on voljan da prolije krvi za ciljeve koje je rukovodstvo pred pokret postavilo.

Kada je reč o Titovoj ličnosti u našem NOR-u potrebno je imati na umu da je on kao vrhovni komandant gotovo sve vreme dejstvovao na bojištu, stvarnom ili potencijalnom, a često i u prvim borbennim linijama izvrnut fizičkim i psihičkim pritiscima neposredne oružane borbe i svirepostima neprijatelja nad pobunjenim narodom, nedužnim ljudima, ranjenicima, decom, kao i brutalnošću rušenja i uništavanja narodne imovine, materijalnih i kulturnih dobara. Posebno se mora voditi računa o tome da u partizanskim i narodnooslobodilačkim ratovima svaki protivnik, po pravilu i po osveštalim doktrinama, prvenstvenu pažnju poklanja uništenju ustaničkih vođa i drugih u narodu popularnih ličnosti, usmeravajući svoje dejstvo u pravcu njihove likvidacije i obezglavljivanja pokreta. Nekoliko pokazatelja osvetlice njegovu ličnost i ulogu kao najvećeg vojnog stvaraoca i vojskovođe u istoriji svih naših naroda. Funkciju vrhovnog komandanta obavljao je u trajanju od 40 godina, pri čemu je u toku rata često vršio i funkcije vojskovođe, pa čak i trupnog komandanta. Prvi je i jedini na našem tlu dobio naziv maršala Jugoslavije i zvanje doktora vojnih nauka sa šestotomnim opusom vojnih radova, koji ne predstavljaju njegova celokupna vojna dela. Sa svim tim je ne samo ušao u vojnu sferu nego se u njoj svestrano razvio i temeljito učvrstio.

Životna iskustva i spoznaje osvetljavaju Titov vojni profil iz posebnog ugla. Učesnik je u dva rata i u dve socijalističke revolucije dok je ostale dve (špansku i kinesku) živo pratio i gotovo neposredno opservirao. Nije bez uticaja ni okolnost da je u oba rata ranjavan, što znači da se prekaljivao u neposrednim sudarima i u prvim linijama borbe. Iz tih događaja poneo je određena iskustva, od kojih vojne spoznaje zauzimaju vidno mesto. Ništa manje od ratnih prilika za njegovo vojno formiranje ne znače delatnosti kao što su: organizacija štrajkova i demonstracija, život u ilegalnosti i na robiji, borba sa okrutnim policijskim metodama i svakodnevna i višegodišnja opasnost za život. Takav način života i metode borbe spajale su se sa pojmom lukavstva u ratnoj veštini koje važi kao jedno od istaknutih osobina vojskovođe i komandanta. Svoje teorijsko vojno obrazovanje dopunjavao je studijom vojnih dela nekolicine vojnih i marksističkih klasičara (Engels, Klauzevic, Lenjin, Frunze) i određenom vrstom vojne literature kojom je raspolagao međunarodni radnički pokret. Pri tome, kao nepovoljnu okolnost, treba istaći činjenicu da se revolucionarna vojna misao u svom suštinskom delu bavila uličnim borbama u gradovima, pravilima organizacije barikada i prepadnim zauzimanjem glavnih centara i objekata vladajuće buržoazije, što se zasnivalo na iskustvima Pariske komune, petrogradskog i šangajskog ustanka, kao i sličnim pokušajima na drugim mestima. Predestinacije takve vrste predstavljale su opterećenje koje se moralo kasnije u praksi prevazilaziti.

Titov doprinos vojnom delu ne može se ocenjivati ni shvatiti bez najtešnje veze sa ličnim osobinama njegove ljudske prirode, izraženim čvrstinom karaktera, stepenom lične hrabrosti, jačinom i upornošću volje i odlučnošću, nadarenošću i talentom vezanim za intuiciju, snalažljivost, hladnokrvno i uravnoteženo procenjivanje bližih i daljih zbivanja i ostale duhovne i fizičke karakteristike njegove ličnosti. Svetska istorija i vojna teorija su dokazale da se bez uzimanja u obzir ličnih osobina ne može objektivno i potpuno sagledati nijedan čovek koji je u ratu obavljao funkciju vojskovođe, a naročito vrhovnog komandanta. Tito je dao doprinos vojnom delu ne samo misaonim kreacijama i snagom svoga uma i intelekta već i snagom volje, ličnom i komandantskom hrabrošću, čvrstom odlučnošću i postojanošću u kritičnim situacijama i teškim časovima, što mu je, sa prethodnim znanjima i u borbi stečenim iskustvima, omogućavalo da na delotvoran način uobličava strategijske zamisli i nepokolebljivo ih realizuje u praksi. Sigurno se može tvrditi da je u Titovoj ličnosti prodornost uma uvek bila u željenom odnosu sa snagom volje, da mu je hrabrost uvećavana veličinom i pravednošću

ciljeva, kao što su bile na sličan način uravnotežene njegove fizičke i ukupne duhovne sposobnosti. Osećaj komandantskog dostojanstva i ličnog identiteta, spojeno sa ambicijama za vlastitim ostvarenjima u borbi za slobodu čuvala su ga od servilnosti i nedostojnog ponižavanja.

Kao neka vrsta nenametljive ilustracije za tezu o Titu kao izvanrednoj ličnosti može poslužiti pominjanje samo nekoliko momenata iz njegove borbe i života koje će jasnije predstaviti njegov komandantski i rukovodilački profil nego mnogo obimnije dokazne elaboracije. Retrogradni i agresivni karakter fašizma Tito je i objektivno i vizionarski procenio, ostajući dosledno u borbi protiv njega bez ikakvih znakova kolebanja i uzmicanja. Vraćanje rukovodstva KPJ iz inostranstva u zemlju da živi od svoga i na svome, u najtežnjem dodiru sa svojim narodom i radničkom klasom, značilo je u istoj meri vidovitost, smelost i revolucionarnu doslednost. Time ujedno počinje proces osamostaljivanja od dogmatskih šema Kominterne i nezavisnosti od stranih faktora. Ili, izbeći Staljinovu giljotinu mogao je samo čovek sa invencijom i velikom snalažljivošću i usađenom narodnom mudrošću.

Odluka o dizanju ustanka u besprimerno teškim uslovima 1941. godine, što je mnogima ličilo na bezumnu avanturu, a po Titovim rečima, iako je predstavljalo »juriš na nebo«, bilo je realno i ostvarljivo. Kritičnu situaciju krajem 1941. i početkom 1942. godine u vreme oseke ustanka u Srbiji, Crnoj Gori i istočnoj Bosni i Hercegovini koja je mnogima ličila na brodolom, Tito, sa ostalim rukovodstvom uz krajnje naprezanje svih vlastitih revolucionarnih i moralnih snaga i uz jedinstvenu podršku i nesebično žrtvovanje svih svojih saboraca, pretvara u preduslov kasnijih velikih pobeda. Skoro istovremeno energično je onemogućio da mu Staljinovi policijski i vojno-obaveštajni agenturni centri iz ruku otmu Partiju i da je pretvore u privesak tuđih birokratskih i špijunskih centara. U četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi u kojima je neprijatelj postavio odlučan cilj -- poraz oslobodilačke borbe u Jugoslaviji i uništenje glavnine tadašnjih oružanih snaga, Tito je odigrao ulogu nepokolebljivog moralnog zatočenika i, u isto vreme, preuzeo neposrednu komandu nad snagama koje su se našle na udaru, bez pomisli da komandno mesto premesti na bezbednije prostore. Staljinovom udaru, koji je, pored svih prethodnih signala, ipak došao iznenadno i podmuklo, a po svim proračunima trebalo je da bude brutalno uništavajući, odolela je u prvom redu Titova intuicija, snaga volje i nepokolebljiva odlučnost da do kraja izdrži u odbrani plemenitih ciljeva i revolucionarnih

principa, od kojih na prvo mesto dolaze sloboda zemlje i naroda i samostalan i nezavisan put socijalističkog razvoja. Tim činom Tito je nemerljivo uvećao oslobodilački i revolucionarni značaj naše borbe, pošto je demonstrativno pokazao da naše rukovodstvo Staljin i Kominternu nisu spolja ubacili u Jugoslaviju i za ruku vodili kroz duge godine dramatične oružane borbe.

*

Povodom četvorogodišnjice Titove smrti sa velikim pijetatom se može konstatovati da će, bez obzira na protok vremena, njegovo ime ostati trajno moralno nadahnuće za sve narode i narodnosti naše zemlje, a njegovo grandiozno delo trajan svetionik kroz sve magline i neizvesnost budućeg doba. Njegovo vojno delo nikada neće biti samo tradicija i rekvizit prošlosti već će zauvek ostati čvrst oslonac i uputstvo za borbu i akciju.